

Kadim Şehir İmgeleri İzinde Şanlıurfa'nın Kültürel ve Turistik Değerleri

Prof. Dr. Meryem Akoğlan Kozak
(Sorumlu Yazar)
Anadolu Üniversitesi
mkozak@anadolu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0577-1843>

DOI: <https://doi.org/10.37847/tdtad.1708481>

Makale Türü: Derleme Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 28.05.2025

Makale Kabul Tarihi: 19.06.2025

Makalenin kaynak gösterme şekli

Keskin, G. S. ve Güneş, E. (2025). Kadim Şehir İmgeleri İzinde Şanlıurfa'nın Kültürel ve Turistik Değerleri. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10(1): 46-55.

Öz

Amaç: Bu çalışma, Şanlıurfa'nın tarihi, kültürel ve turistik değerlerini kadim şehir imgeleri bağlamında incelemektedir. Bu bağlamda şehir, farklı din ve inançların izlerini taşıyan bir yer olarak dikkat çekmektedir. Çalışma, kadim şehir imgelerinin Şanlıurfa'nın turistik potansiyelini geliştirmeye ve imajını güçlendirmeye yönelik bir perspektif sunmaktadır.

Yöntem: Okuma ve inceleme sürecinde, şehirle ilgili zengin bir literatür taranmıştır. Kadim şehir kavramı, eski dönemlerden günümüze taşınan değerleri ifade ederken, toplumsal kimlik ve imgeler; kamusal alanlar, kültürel miras alanları, rekreasyon alanları, parklar, sokaklar, köprüler ve anıtlar gibi bileşenlerden oluşmaktadır.

Bulgular: Şanlıurfa'daki kadim şehir imgeleri arasında sıra geces, müzik, kuşçuluk, tarihi inanç mekânları, Göbekli Tepe, gastronomik ürünler ve Atatürk Barajı gibi önemli yapılar belirlenmiştir. Bu unsurların, kentin turistik tanıtımında ve markalaşmasında büyük bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Ancak çalışmada kuşçuluğun yeterince tanınmadığı ve bu alanda daha fazla farkındalık yaratılması gerektiği; ayrıca tarihi inanç mekânlarının ve buralardaki hizmet veren tesislerin estetik bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Sonuç: Şanlıurfa'nın kadim imgeleri ile tarihsel ve kültürel derinliği, kente önemli bir turizm potansiyeli kazandırmaktadır. Bu potansiyelin sürdürülebilir ve planlı bir şekilde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Şanlıurfa'nın tarihi ve kültürel değerlerini korumaya yönelik bu tür çalışmaların, kentin gelecekteki turizm gelişimine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, kadim şehir değerleri, imgeler.

Cultural and Touristic Values of Şanlıurfa on the Trace of Ancient City Images

Abstract

Purpose: This study examines the historical, cultural and touristic values of Şanlıurfa in the context of ancient city images. In this context, the city draws attention as a place bearing traces of different religions and beliefs. The study offers a perspective for ancient city images to develop Şanlıurfa's touristic potential and strengthen its image.

Method: In the reading and review process, a rich literature on the city was scanned. While the concept of ancient city expresses the values carried from ancient times to the present, social identity and images consist of components such as public spaces, cultural heritage areas, recreational areas, parks, streets, bridges and monuments.

Findings: Among the ancient city images in Şanlıurfa, important structures such as the "sıra gecesi", music, historical belief sites, Göbekli Tepe, gastronomic products, and the Atatürk Dam have been identified. It has been revealed that these elements play a significant role in the city's touristic promotion and branding. However, the study emphasizes that aviculture is not sufficiently recognized and that greater awareness needs to be raised in this area; it also highlights the necessity of aesthetically reorganizing historical belief sites and the facilities that serve these areas.

Conclusion: As a result, the ancient images and historical and cultural depth of Şanlıurfa provide the city with a significant tourism potential. It is of great importance that this potential is utilized in a sustainable and planned manner. It is thought that such studies aimed at preserving the historical and cultural values of Şanlıurfa will also contribute to the future tourism development of the city.

Keywords: Şanlıurfa, ancient city values, images.

Giriş

Şanlıurfa, zengin kültürü, geleneksel müziği, eşsiz mutfağı, sıra geceleri ve geleneksel yaşam tarzıyla hafızalarda yer edinmiştir. Sokakları, meydanları, parkları, okulları, hastaneleri, devlet daireleri, kebabçıları, pastaneleri ve kahvehaneleri ile şehir, adeta bir medeniyetler beşiği, bir toplumsal dokunun mekânsal tezahürü gibidir. Bu geleneksel tabloya rağmen, şehir modernleşmenin ve turizmin nimetlerinden payına düşeni alma çabasıdadır. Şehir, lüks arabaların, beş yıldızlı otellerin, en gözde markaların satıldığı mağazalar yanında, rengarenk kumaşçıları ve baharatçıları ile bir post modernlik örneği gösterir.

Şanlıurfa' da bugünkü balkonlar bahçe büyüklüğünde olup geçmişteki avlu (hayat) işlevini görür. Çünkü damda yatmak, isot ve salça kurutmak, halı kilim ve yün yıkamak gibi adet bugün bile terk edilmeyen alışkanlıklardır. Bilindiği gibi Şanlıurfa bir peygamberler şehridir. Örneğin, Hz. İbrahim burada Nemrut'a karşı savaş vermiştir. Urfalılar, tarihsel ve dini anlatılara dayanarak kendilerini Hz. İbrahim'in soyundan kabul eder. Kentin müzik kültürünün şekillenmesinde ise tarikat geleneklerinin yanı sıra coğrafi konum ve bölgede yaşayan Türkmen nüfusun önemli etkileri olduğu ifade edilmektedir.

Nuri Sesigüzel, Kazancı Bedih, İbrahim Tatlıses, Müslüm Gürses, Şivan Perver Urfa'nın yanık ve güçlü seslerinden birkaçıdır ve arabesken ziyade halk ve kendine ait bir makam ile müzik icra ederler. Şehri temsil eden ünlüler arasında aktör ve sinemacı Yılmaz Güney de önemli bir figür olarak yer alır (Yıldız, 2021: 13).

Şehrin kadim kültürü ve eğlenceli yaşamı 2023 yılının 6 Şubat tarihinde yaşanan Pazarcık ve Elbistan merkezli iki depremle önemli yaralar almıştır. Şehirde 2500'den fazla bina hasar almış, 340 kişi hayatını kaybetmiş ve 30 bina yıkılmıştır. Eski semtler olan Bahçelievler ve Topçu Meydanı "hayalet şehre" dönmüştür (1). Sonrasında 15 Mart tarihinde, her daim kuraklık ile sınanan bu şehirde görülmemiş bir sel felaketi yaşanmıştır. Can kayıplarının yaşandığı bu üçüncü felakette binlerce ev ve iş yeri sular altında kalmıştır (İrcan ve Duman, 2024:462). Yaşanan sel, Şanlıurfa Arkeoloji Müze binasını ve Mozaik Müzesini de kısmen etkilemiş, aylarca hizmete kapanmasına neden olmuştur (2). Bu yazı kaleme alınırken, bu olayların etkisi halen devam etmekte, ama bir o kadar da yeniden yapılanma çalışmaları sürdürülmektedir. Bu çalışmada, afetlerin "karartıcı etkisinden" uzakta, şehrin yüzyıllardır

taşıdığı kültürel mirasının ve kadim imgesinin turizm bağlamında yeniden üretilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle, Şanlıurfa ile ilgili zengin literatürü taranmış, konuyla doğrudan ilgili temel kaynaklar belirlenmiştir. Kaynaklar üzerinden elde edilen bilgilere göre bir şehrin imgeleri olan tarihi ve modern yapılar, müzeler, sokaklar, mimari, sanat, eğlence gibi farklı mekânlar ve ritüeller olarak ele alınmıştır. Ayrıca, bu çalışmada Colvino'nun (2002) kentleri anlatırken kullandığı "mekânın bir nevi egzotikleştirilerek anlatımı" benimsenmiştir. Farklı bir anlatım stiline sahip olan Calvino, kentleri mitler ve imgeler üzerinden farklı bir kurmaca üslupla anlatmaktadır. Örneğin, plastik bir ağacın bir ormanı çağrıştırması, evlerin ve sokakların mimarisi ya da şehrin konumunun, şehirdeki yaşam tarzına işaret eden semboller olarak yorumlanması gibi. Bu bakış açısında şehrin hafızası, ticaret durumu, mimarisi, sürekliliği gibi çok farklı semboller ayrıntılı bir şehir taksonomisine göre egzotik bir üslupla aktarılır. Bu anlatımda, içeriği esas olarak yaşayan insanlar ve yaşanan mekanlar oluşturur (Kılçıksız, 2024). Bu nedenle, Şanlıurfa'nın kadim imgeleri bilimsel normlardaki standart anlatım üslubu dışına taşarak, egzotik bir üslup ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Şehir ve Kadim İmgeleri

Her toplum kalıcı olmak için sürekli bir arayış içerisinde. Bunu yaparken de her daim çeşitli imgelere, sembolere ve göstergelere ihtiyaç duyulur. İçinde yaşanan şehirler de söz konusu bu imgelerin ve göstergelerin sergilendiği ve anlam kazandığı mekanlardır. Farklı amaçlar doğrultusunda inşa edilen bu imgeler aynı zamanda, bireyin mekâna, şehre ve topluma dair tutum, davranış ve düşüncesini belirlemektedir. Ayrıca, kentsel imge bir yerin tanıtılmasında ve markalaşmasında da önemlidir (Tayanç, 2021). Çünkü yaşanan ya da tanıtılmak istenilen bir yöre veya şehir ile ilgili bir imge yoksa, bu şehrin yapısı, kültürü ve öne çıkan değerleri nedir sorusuna ve şehrin bu değerlerini koruyup korumadığına dair bir algı oluşturmak mümkün değildir. Çoğu zaman, bir şehirde yaşamak aslında bir imgede yaşamak gibidir. O kentin caddeleri, bulvarları, kıyı şeritleri, tarihi binaları, görkemli köprüleri, kültürel dokusu, park alanları, sokakları ve alışveriş merkezleri hep bir izlenimi pekiştirir. Bu mekansal imgeler aynı zamanda toplumsal kimliği de beslemektedir (Calvino, 2002). Bilindiği gibi bir toplumun örf, adet, gelenek, görenek gibi kültürel özellikleri, inanç yapısı ve yönetim biçimi kültürel kimliğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, mekân ve toplum karşılıklı olarak birbirini şekillendirir; bu etkileşim, günlük yaşam alanlarında şehirle ilgili imgelerin oluşmasına zemin hazırlar (Yolcu Özkaynak, 2023: 44).

Bu bağlamda ele alınması gereken "kadim" sözcüğü ise çok eski zamanda var olmuş veya eskiden beri var olan anlamında olup, daha çok eski yerleşim yerleri için kullanılmaktadır. Kadim, kıldemden gelir ve "öncesi bilinmemek, ilk örnek, bilinmeyen ilk dönemlerden beri" karşılığında kullanılır. Kadim medeniyet ise bilgi, davranış kalıplarını, dili, giyim kuşamı, müziği, ritüelleri, farklı amaçla kullanılan yaşamsal mekanlar vb. unsurları belirler. Şehirler bu belirlemenin merkezinde yer alır. Bu noktadan bakıldığında, kadim şehirler nüfusu belli bir orana ulaşmış yerleşim merkezi değildir; çok eskiden bu yana ticaret, bilim, sanat, inanç, siyaset, ibadet ve güç merkezi olmuş, hep bu oluş ile ilgili yerleşimlerdir (Yeşil, 2026:1012). Kadim şehrin imgeleri ve Şanlıurfa kültür ve turizm ile ilgili izlere aşağıda kategoriler itibarıyla yer verilmektedir.

Konum ve Tarihsel Süreç: Şanlıurfa coğrafi olarak yukarı Mezopotamya bölgesinde yer almaktadır. Doğusunda Mardin, batısında Gaziantep ve Fırat nehri, kuzeyinde Adıyaman, kuzey doğusunda bir kayak merkezi olan Karacadağ, kuzeybatısında Diyarbakır illeri ile çevrilmiştir. Güneyinde ise 1921,1926,1929 yıllarında yapılan Ankara Antlaşması ve 1930

Halep protokolüyle çizilmiş bulunan Suriye sınırı ile çevrelenmiş bir sınır şehridir (3). Geç Osmanlı döneminde Halep vilayetine bağlı olan “Urfa Sancağı” veya Urfa Livası”, zaman zaman Diyarbakır ve Rakka eyaletleri içinde de yer alır. Şanlıurfa’nın Diyarbakır, Rakka ve Halep eyaletlerine bağlandığı bazen Bağdat Valisinin kontrolüne girdiği görülmektedir. Osmanlı idaresi Tanzimat’ a kadar bu değişimlere seyirci kalmıştır. Ancak 1910 yılında Halep’ten alınarak müstakil bir sancak haline gelmiştir (Göyünç, 1969: 39). 1918 yılında yaşanan Birinci Dünya Savaşı yenilgisi ile önce İngilizler sonra Fransızlar tarafından işgal edilmiş, halkın verdiği milli mücadele ile 11 Nisan 1920 de Fransız işgalinden kurtulmuştur (Akalin, 1985).

Kültürel Miras ve İnanç Yapıları: Şanlıurfa’nın ilk akla gelen özelliklerinden biri kültür ve uygarlık tarihindeki yeridir. İnanç turizminde yer eden peygamberler şehri unvanı bu özelliğine gönderme yapmaktadır. Güney ilçelerinden biri olan Harran kültür-uygarlık-din bağlamında yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı olurken, Viranşehir ilçesindeki Ezidiler ise bu inanç mozağine önemli katkı vermektedir (Kürkçüoğlu ve Erkol, 2013). 2010 yılında Göbekli Tepe’ deki buluntular sayesinde (Anadolu) uygarlık tarihinin 12 bin yıl önce başlamış olduğu ve buluntuların yarı göçer toplulukların inanç ritüelleri ilgili olduğu tartışması başlamıştır. Bugüne gelindiğinde de şehrin en önemli özelliklerinden biri toplumsal yaşamına ve mekâna yansıyan ibadethanelerinin çokluğu ve dinselidir (Barakazı, 2019: 1316).

Şanlıurfa’nın kadim kültürü bakımından bilinen bir başka özelliği ise ağaların ve beylerin ekonomik hayat içindeki önemi yeridir. Ağalar ve beyler, “feodalizm” kategorisinde değerlendirilen büyük tarımsal sermayeye sahip ve onlara bağlı topraksız tarım işçilerinin ve geçimlik üretim yapan köylülerin çok boyutlu hiyerarşik ilişkilerinin bir parçasıdır (Aydın, 2019). Bu bağlamda, önemli bir toplumsal kalkınmanın başlangıcı olan Atatürk Barajı, bölgenin değerleri arasında hak ettiği yeri alır (Ökten ve Çekan, 2008:111). Fırat’ın suyunu dizginleyen devasa Atatürk Barajı, bölgenin kalkınması yanında, “teknoloji harikası çağdaş bir anıt” olarak yöresel temel çekicilikler arasındaki yerini almıştır (Açıkalın ve Saltuk 2007: 18). Ayrıca, şehre gelenler 150-200 yıllık konik kubbeli Harran evleri ve yanı başındaki MS 500’lerden kalma “Harran Okulu” içindeki rasathaneyi de ilgi ile ziyaret etmektedirler (Akbaba, 1992: 21).

Şehir, inanç turizmi bakımından her döneme ait birçok mekâna sahip olup, dini hava en canlı olarak Halilürrahman civarında hissedilir. Mevlüdü Halil Cami merkezindeki bu alanı halk “dergah” olarak adlandırır. 1211 yılında, Eyyubiler zamanında inşa edilen bu caminin içinde Hz. İbrahim peygamberin doğduğu kabul edilen mağara bulunmaktadır. Bu mağara, Antik dönemden kalma Urfa kalesinin bulunduğu yüksek bir tepenin içinde yer alır. Kalede bulunan iki ince uzun sütun, rivayete göre Hz. İbrahim’ in ateşe atıldığı mancınının bağlandığı yerdir. Kalenin alt tarafında ise “Halilürrahman” ve “Ayn-ı Zeliha” adlı iki göl ve çevresinde yeşil alanlar ve çay bahçeleri vardır. Göllerden büyük olan Hz. İbrahim’in diğeri ise Nemrudun kızı olan Züleyha’nın ateşe atıldığında düştüğü yer olarak bilinir. Bu göllerdeki balıkların, nemrudun yaktığı ateşin odunlarından hasıl olduğuna inanılır (4) ve kutsiyet atfedilen doğaları nedeniyle tüketilmez; bu inanç ise mekânın seküler olmayan algısıyla doğrudan ilişkilidir.”

Bir başka önemli makam, Eyyüp Peygamber Türbesi ve çile çektiği Sabır Mağarası’dır. Bu bağlamda, Ulu Cami, Hekim Dede Türbesi, Harran’daki Şeyh Hayati Harran-i Hz. Türbesi, İmam Bakır Türbesi, Viranşehir’deki Elyasa Peygamber Türbesi ve Hz. Eyyüp Türbesi yüzyıllardan bu yana şehrin önemli inanç merkezlerindendir (Bilgin, 2021:179).

Müzeler ve Hafıza Mekanları: Müzeler, bir şehrin geçmişini, orada yaşananları ve kültürü yansıtan önemli mekânlardır. Bir şehrin tarihe ve sanata olan ilgisi ya da köklerinin derinliği sahip olduğu müzelerinden izlenebilir. Şanlıurfa bu konuda da çok sayıda müzeye ev sahibi yapar ve şehrin zengin geçmişini somut imgeler ile bu mekanlarda sergiler. Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, Şanlıurfa Kurtuluş Müzesi, Müslüm Gürses Müzik Müzesi, Şanlıurfa Valiliği-Şurkav Geleneksel El Sanatları Müzesi, İbrahim Tatlıses Müzik Müzesi, Edessa Mozaik Müzesi (Akbiyık, 2014), Hacıbanlar Evi Mutfak Müzesi ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kent Müzesi ziyaretçilerin ilgi ile gezdikleri müzeler arasında yerini alır. 2015 yılında yeni binasına taşınan Arkeoloji Müzesi (önceki adı Urfa Müzesi) Türkiye'nin en büyük müzesi unvanına sahiptir. İçerisinde 73.800 arkeolojik ve etnografik eser bulunmaktadır. Müzede Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir çağlarından tarihi eserler yer almaktadır. Bu eserler içerisinde Dünya'nın bilinen en eski heykeli olan Balıklıgöl Heykeli, Göbekli Tepe ve Nevali Çori'ye ait tarihi eserler de bulunmaktadır (Cenak, 2018).

Bir şehri imgeler üzerinden yorumlayan Calvino (2002), belirli imgeleri okumanın şehri anlamakla eş değer olduğunu söyler. Bir şehrin hafızasında müzeler gibi sergi alanları olabileceği gibi şehir yaşama ait birçok sembolik yapılar da yer alır. Örneğin, Harran'daki konik kubbeli evler yöredeki aşırı sıcaklığa karşı geliştirilmiş bir yapı biçimidir. Kubbelerin amacı yazları aşırı sıcak bölgede sıcak havanın kubbe içinde toplanması ve tepedeki boşluktan dışarı çıkmasını sağlamaktır. Kubbeler 4-5 m yüksekliğindedir. Bir avlunun etrafında sıralı birimlerden oluşan evlerin tarihi 150-200 yıl öncesine dayanmaktadır. Harran evleri 1979 yılında sit alanı ilan edilerek, mimari değişiklik, inşaat yapılması ve malzeme alınması yasaklanmıştır (Baran, 2006:144).

Bir şehrin hafızası sokak ve çarşılarından da izlenebilir. Sokakların yapısı şehrin yaşam biçimi, refah seviyesi yanında, iklim gibi coğrafi zorunlulukları da temsil eder. Şanlıurfa'da iklimin sıcaklığı nedeniyle açık alanlarda gölge mekâna duyulan ihtiyaç, sokakların dar, yapıların ise yollara gölge verecek şekilde konumlanmasına sebep olmuştur. Yol yapı malzemesi olarak ise genellikle sağlam ve serin tutma özelliği nedeniyle "kara taş" denilen yöresel bir taş çeşidi kullanılmıştır. Ayrıca, sokaklara gölge vermek amacıyla yapılan "kabaltılar" da sokak perspektifinde gölgeli mekanlar oluşturur. Sokaklar kabaltı denilen (tonoz altındaki geçit) yapıların altından geçerek devam eder ve üstü ev olarak kullanılır. Halk arasında "altından yol geçen evler" olarak da bilinen kabaltılar, yazın sıcaktan koruyan, serinliğinden, gölgesinden faydalanılan geçitlerdir. Yaklaşık 48 sokak kabaltısının olduğu şehirde Kara Musa, Yorgancı, Rastgeldi, Harankapı Sokak Kabaltıları örnek olarak verilebilir (Közü, 2016).

Şanlıurfa'da bir diğer miras alan sokaklarda yer alan tarihi çarşılarıdır. Otantik değerini günümüze kadar koruyabilmiş sekiz adet kapalı çarşının bulunduğu şehirde hala keçecilik, çulculuk, cülhacılık, saraçlık, kürkçülük, bakırcılık, marangozculuk, kuyumculuk gibi geleneksel el sanatları icra edilmektedir. Osmanlı Döneminin ticaret mekanlarını günümüzde yaşatan Gümrük Hanı, Kazzaz Pazarı (Bedesten), Sipahi Pazarı, Kürkçü Pazarı, Keçeci Pazarı, Attar Pazarı, Oturakçı Pazarı, Kasap Pazarı bu tarihi çarşıları örnek olarak verilebilir (5).

Göbeklitepe ve Uygarlık Algısı: Şehir kimliğini ortaya koyan bir diğer imge, Göbeklitepe kazılarıdır. Arkeolojinin bu konudaki geleneksel görüşü, Göbekli Tepe'yi yapanların tarımcı topluluklar olmadığıdır. Bilim dünyası avcı-toplayıcı grupların küçük birimler olduğunu, her gün besin sağlamak için uğraşmak zorunda kaldıklarını ve sadece o günü kurtarabildiklerini kabul etmekteydi. Oysa bu gibi kült yapıları inşa etmek ve bu merkezleri amaçları yönünde

kullanmak için kalabalık bir grup insanı avcılıktan ve toplayıcılıktan bir süreliğine de olsa çekmek gerekmektedir. Her şeyden önce bu insanların beslenmesi sağlanmalıdır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, insanların besin ihtiyaçlarını karşılamının gerekliliğinin, toplulukları tarımı keşfetmeye yönlendirdiği ileri sürülmektedir (Özalp, 2016:62; Kurt, 2017:1111).

Göbeklitepe, Şanlıurfa il merkezinin 18 km kuzeydoğusunda, Örencik köyü yakınlarında yer alan dünyanın bilinen en eski kült yapılar topluluğu olarak anlatılabilir. Bu yapıların ortak özelliği, T biçimindeki 10-12 dikilitaşın yuvarlak planda dizilmiş, aralarının ise taş duvarla örülmüş olmasıdır. Bu yapının merkezinde daha yüksek boyda iki dikilitaş karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Bu dikilitaşların çoğu üzerinde insan, el ve kol, çeşitli hayvan ve soyut semboller, kabartılarak veya oyularak betimlenmiştir (Kurt ve Göler, 2017:1116; Akoğlan Kozak, Güçlü Nergis ve Toker, 2023:183). Bu mekân "tarihin sıfır noktası" olarak da nitelendirilmekte ve Şanlıurfa'ya daha derin bir kültürel anlam kazandırmaktadır (Çakmak, 2014).

Ritueller ve Günlük Yaşam: Bugünlerde bir turistik bir fenomen olarak pazarlanan sıra geceleri bu şehrin kültürüne yerleşmiş süregelen önemli bir simgesel eğlence kültürüdür. Sıra geceleri; özellikle eşit konumda olan erkekler arasında eğlenmek yanında, güçlü dostane bağların kurulduğu, usta çırak ilişkilerinin sürdürüldüğü bir dizi etkinlik olarak tanımlanabilir. Sıra gecesinde sohbet ve muhabbet yanında, müzik de vazgeçilmez bir yer tutar. Şarkılar, türküler, gazeller, hoyratlar, keman, cümbüş, kanun ve bağlama eşliğinde mahalli Urfa müziği icra edilir. Şanlıurfa müziğinin üstatları olan Kazancı Bedih, Tenekeci Mahmut, Hacı Nuri Hafız, Şükrü hafız bu gecelerde müzik icra etmişlerdir (Akbiyık, 2006). Günümüzde, sıra geceleri otel restoran gibi mekanlarda sembolik olarak düzenlenmekte ve gerçek kültür bu yolla da yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu gösteriler turizmde "sahnelenen otantiklik" olarak kabul edilmektedir. Ancak asıl otantikliğin önde sunulan şovlarda değil, arkada (evlerde) gerçek hayatta yaşandığı unutulmamalıdır.

Şanlıurfa'yı anlatan önemli bir diğer imge ise kuşçuluktur. Şehirde güvercin müjdecisi ve Hz. Muhammed'i mağarada koruyup kolladığı için kutsal sayılır. Eski Urfa evlerinin avlularında (hayatlarında) ve damlarında "matar" denilen tel kafesli kuş evleri bulunurdu. Ayrıca bu evlerde, hayata (avluya) bakan pencerelerin hemen üzerinde "kuş takası" denilen ve yabancı kuşların konması için yapılan taş çıkıntılar da yer alır. Bazı takaların taş süslemeleri ve motiflerinin dantel gibi olması, yöredeki taş işliğin bir göstergesi olması yanında, kuşların şehrin hayatında uzun süreden beri var olan bir uğraş olduğunu göstermektedir (Kükçüoğlu, 2012:138). Kuş yetiştiren kişiler yörede "kuşçu" olarak adlandırılır. Kuşçuluğun halen önemli bir uğraş olduğu bu şehirde "kuş borsası" vardır.

Şanlıurfa'nın zengin yemek kültürünü İran-Fars, Sümer, Babil, Akad, Med, Asur, Elam Kommagane medeniyetlerine ev sahipliği yapmasının yanı sıra, şehir sakinleri olan Zerdüşter, Ezidiler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlardan oluşan çeşitliliğe bağlamak mümkündür. Bu medeniyetler yemeği içmeyi bir ihtiyaç olmaktan çıkarıp, haz alma şekline dönüştürmüşlerdir (Durmaz, 2014). Haliyle bu süreçte yeme içme de geleneksellik ve kültürün önemli bir parçası haline gelmiştir. Her ne kadar bugünlerde Şanlıurfa mutfağı lahmacun, kebab, çiğköfte ve künefe dörtlüsü gibi algılsa da işin aslı böyle değildir. Şehrin mutfağında zengin menülerde yer alan tüm yemek kalemleri ya da yemek grupları mevcuttur. Örneğin, Şanlıurfa mutfağında yirmiye yakın çorba vardır. Bunların en bilineni ise lebeni çorbasıdır. Ayrıca, pıt pıt çorbası, yoğurt çorbası, kulak çorbası ve tirit gibi öğünlerde pişirilen çorbalar

da vardır. Bilindiği gibi Urfa kebabı memleketidir. Az bilinen tepsi kebabının yanında, Urfa Mutfağında, Urfa kebabı, kemeli kebabı, haşhaş kebabı, soğan kebabı ve domatesli kebab gibi yirmiden fazla kebab çeşidi bulunmaktadır. Mutfak, köfte bakımından da zengindir ve sadece et ile yapılan değil, bulgur ve et ile yapılan köfte çeşitleri de vardır. İçli köfte, tiritli köfte, basma köftesi, mercimekli köfte, yumurtalı köfte, dolmalı köfte, çiğ köfte, lıkıklı köftesi, aya köftesi, yuvalak köftesi, Yahudi köftesi ve frenkli köfte bunlardan bazılarıdır (Şen, 2021). Mutfak, tencere yemekleri ve sebze yemekleri bakımında da zenginlik arz eder. Bunların başında dolma ve sarma çeşitleri gelir (Ercan, Erdoğan ve Taş, 2023:869). Pide çeşitlerine yakın ama pide olmayan hamurlu yemekler arasında ilk akla gelen lahmacundur. Ayrıca ağzı açık, ağzı yumuk, doğramaç (döğmeç), bazlamaç, semsek gibi hamur işleri de önemlidir, Urfa Mutfağında. Her ne kadar et ağırlıklı olarak bilinse de Urfa Mutfağı sebze ve salata bakımından da zengindir. Şehrin düğün ve cenazelerde yapılan pilavları da farklıdır. Örneğin, şehriyeli, kıymalı, nohutlu, havuçlu, döşemeli, ciğerli, üzlemeli, duvaklı, baklalı ve firik pilavı ilk akla gelen çeşitlerdir (Çelik ve Aksoy, 201:138). Pilavlarda genellikle bulgur kullanılır. Sofrada yemekler kadar salatalar da önemlidir. Bostana, marul (has) cacığı, yarpuz cacığı, koruk salatası, isot salatası, lolaz (börölce) ilk akla gelenlerdir. Bu mutfağının vazgeçilmezi olan peynirli kadayıf (künefe) en tanınmış tatlıdır. Ayrıca, şıllık, baklava, peynirli helva, zingil, zerde (törenlerde ve bayramlarda), haytalya, peluze gibi otuza yakın tatlı çeşidi vardır (Akalin, 2010). Çekçek, bastık, sucuk denilen tatlılar ise şirelik üzüm, nişasta ve unla kaynatılarak yapılır. Daha sonra bunlar ayrı ayrı yöntemlerle kurutularak saklanır.

Şanlıurfa yemeklerinin lezzeti ise kullanılan hammaddelerin (salça, peynir, bulgur, isot, et vb.) yerli olmasına bağlıdır. Özellikle isot ve salçanın tüm yemeklerde Urfalı olması bir zorunluluktur. Ayrıca, yemeklerin önemli bir kısmının fırında pişirilmesi de önemli bir farklılıktır. Bu nedenle şehrin hemen hemen her mahallesinde bir ekmek fırını vardır. Bu fırınlarda, sabah saatlerinde tırnaklı pide diğer öğünlerde ise açık ekmek çıkar. Fırınlarda gün boyunca evlerden gelen çömlük, tepsi içinde veya şişlere saplanmış olarak hazırlanmış yemekler ücret almadan pişirilir (Algin Akıl, 2006). Şanlıurfa mutfağındaki bir diğer husus, alkollü içecekler kullanılmamasıdır. Ancak yemek sırasında ve sonrasında alınan çok sayıda içecek vardır. Mırra (acı kahve) nar pekmezi, meyan kökü şerbeti (biyan balı), koruk suyu ve üzüm suyu bunlardan bazılarıdır (Şen, 2010). Klasik Urfa mutfağını diğer mutfaklardan ayıran temel özellik, harmanlanmış olmasıdır. Bu nedenle bu mutfakta, ağdalı, kaliteli pahalı ve fazla zaman gerektiren, neredeyse gösterişe dönüşen yemekler yanında, basit, az emek verilen, lezzetli, ekonomik ve kolay denilen (yumurta kayganası, dürüm, salçalı yumurta, isot kebabı gibi) yemekler de pişirilir.

Sonuç ve Öneriler

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, yer alan Şanlıurfa dünyanın en eski yerleşim yerlerinden ve ülkemizin kadim şehirlerinden biridir. Şanlıurfa, kültür ve medeniyetin dünyaya yayıldığı bölge olarak kabul edilen Mezopotamya üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle, tarih boyunca önemli bir ulaşım, ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu kültürel çeşitlilik bu şehri zaman içinde önemli bir turizm merkezi haline getirmiştir.

Şanlıurfa'nın turistik değerlerini kadim şehir imgeleri ile ele alan bu çalışmada; farklı kültürel ve tarihi mekanlar, Atatürk Barajı, sıra gecesi, müzik, kuşçuluk ve gastronomi gibi turistik ürün olarak pazarlanan temel değerler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan taramalar sonucunda, şehir merkezinde bulunan Halüliirahman Camii, Hz.

İbrahim Peygamber ve Nemrut'un mücadelesine tanıklık eden Balıklıgöl, mancınık ve kutsal mağaranın antik dönemlere ışık tutan önemli bir inanç turizm merkezi olduğu görülmüştür.

Bir sabır abidesi olan Eyüp peygamberin çile mağarası ise bu şehrin insanlarının neden sabırlı ve hoşgörülü olduğunu gösteren başka bir inanç merkezidir. Birçok peygamberin yaşadığına tanıklık eden bu şehrin bu yönüyle "peygamberler şehri" unvanını hak ettiği söylenebilir. Ayrıca, Göbekli Tepe'deki tapınaklar da şehrin "kadim inanç merkezi" olduğunu bir kez daha kanıtlanmıştır. Son yıllarda, özellikle Atatürk Barajı ve Halfeti ilçesinin yerli ve yabancı ziyaretçilerin sıklıkla görmek için tercih ettiği yerlerden biri olduğu dikkat çekmektedir.

Güvercinlerin kutsal olduğu bu şehirde kuşçuluk erkeklerin önemli eğlencelerinden biridir ve şehirdeki kuş borsası birçok kuş severi ya da kuşçuyu bu kadim şehri görmek halen cezbetmektedir. Erkekler arasında yaygın olan bir diğer geleneksel eğlence ise "sıra gecesi" dir. Yeme içme yanında, müzik ve sohbetin önemli olduğu bu buluşmalar, şehirdeki yemek kültürünün ve müzik geleneğinin de sürdürülmesini sağlamaktadır. Bugünlerde, Şanlıurfa'nın dışında da bilinen "sıra gecesi" geleneği, birçok restoran ve otellerde ziyaretçilerin tercih ettiği bir akşam eğlencesi olarak düzenlenmektedir.

Şehrin sahip olduğu geniş ve zengin coğrafya, farklı kültürel yapı, yeme içme kültürü; mutfağın da dünyanın en eski mutfaklardan bir haline gelmesine ortam sağlamıştır. Çiğköfte ve lahmacun ile tanınan bu şehrin gastronomisi aslında çok daha fazlasını sunmaktadır. Şehir Urfa isotu, Urfa salçası gibi Urfalı hammadde kullanılarak hazırlanan lezzetli ve çok sayıdaki yemekleri (kebapları, köfteleri, salataları, tatlıları ve tencere yemekleri) yanında, mırza kahvesi ve biyanbalı denilen şerbeti ile de "gastronomi turizminin" önemli merkezlerden biri haline gelmiştir.

Şehir aynı zamanda, 2015 yılından bu yana Türkiye'nin en büyük "arkeoloji müzesine" ve diğer birçok "temalı müzeye" ev sahipliği yapmaktadır. Yeni ismi "Arkeoloji ve Mozaik Müzesi" olan bu müzede toplam 73.800 arkeolojik ve etnografik eser sergilenmektedir. Bu kadim şehrin her geçen gün artan turizm potansiyelinin korunması ve geliştirilmesi için son söz olarak şunlar önerilebilir:

- Kültürel miras ve hafızaya ait değerlerin metalaşmadan (ticarileşmeden) kullanılmasının sağlanması. Özellikle, halkın konuksever kimliğinin korumasına özen gösterilmesi,
- Turizm ile ilgili az bilinen (kuşçuluk, dokumacılık, bakırcılık ve sanat vb.) alanlarda yeni ve yaratıcı projelere önem verilmesi,
- Tarihi ve inanç mekanlarında kaliteli hizmete, estetik tasarıma ve hijyene özen gösterilmesi,
- Şehrin, ülke içinde ve komşu ülkelerde yeni hedef pazarda tanıtımının yapılması,
- Şehrin bölge ile birlikte pazarlanması ön gören "mezopotomya" projesinin sürdürülmesi,
- En kısa zamanda UNESCO "Gastronomi Şehri Listesinde" yer alması için girişimde bulunulması gerekmektedir.

Kaynaklar

Açıkalin, O. ve Saltuk, A. (2007). Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 10(1): 5-27.

- Akalın, L. (2010). *Tandırılıktan Gelen Lezzet, Geleneksel Urfa Yemekleri*, Yayına Hazırlayan Müslüm C. Akalın, Şanlıurfa Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa.
- Akalın, M. (1985). *Milli Mücadelede Urfa*, Engin Yayınları, Şanlıurfa.
- Akbaba, G. (1992). Cumhuriyetimizin En Büyük Eseri GAP'ın Tarım ve Sosyo-Kültürel Boyutu, GAP İdaresi Başkanı Olcay Ünver ile Söyleşi, *Bilim ve Teknik*, 25 (292):19-22.
- Akbıyık, A. (2006). *Şanlıurfa Sıra Gecesi*, Elif Matbaacılık, Şanlıurfa.
- Akbıyık, M. (2014). Şanlıurfa ilinin turizm potansiyelinin belirlenmesi ve planlamaya yönelik öneriler, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akoğlu Kozak, M., H. Güçlü Nergis ve F. Toker (2023). Kültürel Mirasın Uzamsal Boyutunda Göbeklitepe'nin Ruhu, *Turizm Akademik Dergisi*, 10 (2), 179-195.
- Algın Akıl, S. (2006). *Yöremizden Soframıza Urfa Mutfağı*, Şanlıurfa Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa.
- Aydın, S. (2019). *Mardin: Aşiret, Cemaat, Devlet*, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul.
- Barakazı, M. (2019). Şanlıurfa'nın kültürel miraslarından inanç merkezleri üzerine bir araştırma, *International Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 5(23), 1314-1323.
- Baran, M. (2006). Halk Mimarisinin Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği, *Millî Folklor Dergisi*, 18 (72): 141-147.
- Bilgin A. Fuat (2021). Urfa'da Dindarlık, *Bir Ahir Zaman Babil'i Urfa*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Calvino, İ. (2002). *Görünmez Şehirler*, Çeviren: Işıl Saatçioğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Cenak, D. (2018). Şanlıurfa'yı Gezelim, T.C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:18.
- Çakmak, T. F. (2014). İnanç turizminin turistik destinasyon pazarlamasındaki yeri ve önemi: Göbekli tepe örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, M.ve Aksoy, M. (2017). Şanlıurfa'da Özel Günlerde Yapılan Yemeklere Yönelik Bir Araştırma, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4 (Special Issue 1), 136-144.
- Durmaz, Ö. (2014). *Dünyanın En eski Mutfağı, Şanlıurfa Yemek Kitabı*, KAV Yayını, Şanlıurfa.
- Ercan, M., Erdoğan, T. ve Taş, İ. (2023). Şanlıurfa mutfak kültüründe yer alan yöresel yemeklerin yiyecek-içecek işletmeleri menülerinde yer alma düzeyleri, *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6(2), 866-878.
- Göyünç, N. (1969). *XVI Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- İrcan, M. R. ve Duman, N. (2024). 15 Mart 2023'te Şanlıurfa'da Meydana Gelen Sel ve Taşkın Oluşumunda Etkili Olan Coğrafi Faktörlerin Değerlendirilmesi, *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 10(2): 450-464.
- Kılçıksız, J. (2024). İtalo Calvino'da Anlatı Mantığının Ağ Örgülü Doğası, *ekdergi.com*. Erişim tarihi, 13.06.2025.

- Közcü, H. (2016). *Urfa Mimarisinde Kabaltılar*, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayını, Şanlıurfa.
- Kurt, A. O. ve Göler, M. E. (2017). Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, CUID, Aralık, 21 (2): 1107-1138.
- Kürkçüoğlu, A. C. (2002). "Şanlıurfa Folklorunda Kuşlar ve Kuşçuluk", *Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir*, Şanlıurfa Valiliği, Şanlıurfa.
- Kürkçüoğlu, S. ve Erkol, G. (2013). Şanlıurfa Kültür ve İnanç Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi, *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, 9-12 Mayıs, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye.
- Lynch, K. (2016). Kent İmgesi, *İrem Başaran* (Çevirmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ökten, Ş. ve Çeken, H. (2008). Şanlıurfa'nın turizm pazar potansiyeli ve GAP bölgesi kalkınmasındaki önemi, *Verimlilik Dergisi*, Sayı 1, 107-125.
- Özalp, H. (2016). İnsanlığın en eski tapınağı Göbeklitepe teolojik olarak bize ne söyler? *Bilimname, Düşünce Platformu*, XXX, 2016/1, 59-74.
- Şen, F. (2021). Urfa'nın Mutfağı ve Yemeklerle Yolculuğu, *Bir Ahir Zaman Babil'i Urfa*, (içinde bölüm), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tayanç, M. (2021). *Kent İmgesi ve Kentli Kimliği*. DBY Yayınevi, İstanbul.
- Yeşil, K. (2016). Bir Devlet Adamından Medeniyet Manifestosu: Medeniyetler ve Şehirler, *İk İdeaalkent*, 20 (7): 1008-1013
- Yıldız, N. (2021), *Bir Ahir Zaman Babil'i Urfa*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yolcu Özkaynak, M. (2023). Calvino'nun Görünmez Kentlerine Farklı Bir Bakış: Görünür Hale Getirerek Dijitale Taşımak, *Journal of Architecture, Arts and Heritage (JAH)*, 2 (3): 41-61.

İnternet Kaynakları

- 1-<https://www.urfadegisim.com/6-subat-depremi-ne-zaman-oldu-kac-kisi-vefat-etti-hangi-sehirlerde-yasandi/125608>, Erişim Tarihi: 2.2.2025.
- 2- <https://www.ntv.com.tr/n-life/kultur-ve-sanat/mozaikler-sel-suyu-altinda-kaldi,UBI0iFmzG0mGIBXU5UmK8w>. Erişim Tarihi: 12.2.2025.
- 3-https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Aynzeliha_G%C3%B6l%C3%BC.jpg. Erişim Tarihi: 25.02.2025.
- 4-<https://www.yolculukterapi.com/urfaizlenimleri/>